

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи номзадии Давлатов Абдулмачид Нурович дар мавзуи “Вижагиҳои наҳвии “Қобуснома”-и Унсурулмаолии Кайковус” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси
10.02.01 – Забони тоҷикӣ пешниҳод гардидааст.

Мусаллам аст, ки забони адабии тоҷикӣ таърихи зиёда аз ҳазорсола дошта, ба ихтиёри соҳибзабонон бештар аз пиндори мо ёдгории хаттӣ ба мерос гузоштааст, ки мутаассифона, миқдори ками онҳо ба доираи таҳқиқ гирифта шудаанд. Аз ҷумла, «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус», ки яке аз ёдгориҳои беназири охири садаи XI ба шумор рафта, ба таъбири Эмомалӣ Раҳмон, «пештар аз Гулистон»-и Шайх Саъдӣ шеваи баёни пандуахлоқӣ ва таълимӣ дорад», пурраву мукамал мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст. Профессор М.Қосимова дар мисоли ҷумлаҳои сода баъзе аз вижагиҳои наҳвӣ ва дотсент А.Давронов хусусиятҳои луғавию морфологӣ асари мавриди назарро ба риштаи таҳқиқ гирифта буданд.

Навгонии илмии таҳқиқи мавриди назар дар он аст, ки бори нахуст дар забоншиносии тоҷик вижагиҳои наҳвии «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус мавриди баррасӣ қарор мегирад. Дар диссертатсия вижагиҳои корбурди воҳидҳои наҳв дар асар ба таври мушаххас ва бо усули омӯри нишон дода шудааст.

Мавзуи диссертатсия масъалаи омӯхтанашудаи забони тоҷикиро дар бар мегирад. Маводи таҳлилшуда аз насри «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус ҷамъоварӣ гардида, бори нахуст ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Вобаста ба ин диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ комилан мутобиқат мекунад.

Дараҷаи асоснокӣ ва этимоднокии таҳқиқ, ки мавриди тақриз қарор гирифтааст, ба миқдори зиёди маводи илмиву бадеӣ, этимоднокии адабиёти илмии забоншиносони ватаниву хориҷӣ, мушаххас будани маълумот, таҳлилу баррасӣ ва таснифоти маводи ҷамъоваришуда ва ҳаҷми зарурии интишороти илмӣ алоқаманд мебошад.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда дар 9 банд нишон дода шуда, мақсад, вазифаҳо ва мазмуну мундариҷаи таҳқиқи диссертатсиониро дар бар гирифтаанд. Хулосаҳои муаллиф муҳтавои

таҳқиқро ба таври мушаххас ва бо тартиби мантиқӣ инъикос кардаанд.

Кори диссертатсионӣ ва натиҷаҳои илмӣ-таҳқиқотии он метавонанд, дар самту соҳаҳои забоншиносӣ, тарҷумаи бадеӣ, матншиносӣ, таҳлили матни бадеӣ, таълифи китобҳои дарсӣ, дастуру воситаҳои таълимии соҳаи таърих ва луғатнигорӣ мавриди истифода қарор гирад.

Натиҷаҳо, нуктаҳо ва маводи кори диссертатсионӣ метавонад, зимни ташкил ва гузаронидани дарсу машғулиятҳои таърихи забони тоҷикӣ, сарф, наҳв, лексикология дар факултетҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ истифода шавад. Ҳамчунин мавод ва натиҷаҳои таҳқиқ метавонад, дар таълим ва умуман, дарсу машғулиятҳо оид ба омӯзиши таърихи забони адабии давраи қадим ва асримиёнаи тоҷик мусоидат кунад.

Аҳаммияти назарии диссертатсияи мазкур дар он аст, ки натиҷаҳои бадастомада метавонанд ҷанбаҳои назариявии шоҳаи наҳвшиносӣ, маъношиносӣ ва фразеологияи забони тоҷикиро ғанӣ гардонанд. Бар замми ин хулосаҳои диссертатсия сохтори наҳвии забони адабии классикии тоҷикиро дар як давраи муайяни таърихӣ, дар асоси маводи таҳлилшуда нишон медиҳад.

Аҳаммияти амалии кори диссертатсионӣ дар он зоҳир мешавад, ки аз натиҷаҳои бадастомада метавон дар таълифи рисолаҳои илмии сатҳҳои гуногун, ҳангоми таҳияи фарҳангҳои тафсирию фразеологӣ, барнома ва дастурҳои таълимии тахассусӣ, хондани курсҳои ихтисос аз риштаҳои поэтикаи наср, фразеология, луғатшиносӣ, маъношиносӣ ва сарфу наҳви забони тоҷикӣ истифода намуд.

Сохтори диссертатсия вобаста ба вазифаҳои таҳқиқ ва нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда тартиб дода шуда, масъалаҳоеро дар бар мегирад, ки ба муҳтавои таҳқиқ мувофиқат мекунад. Диссертатсия аз ду боб иборат аст ва ҳар як боб дар навбати худ ба фаслҳо ҷудо шудааст.

Аз ин дидгоҳ таҳлилу баррасии вижагиҳои наҳвии «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус дорои аҳаммияти зиёди илмиву амалист.

Дар муқаддимаи диссертатсия оид ба мубрамии мавзуи таҳқиқ, дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ, объекти таҳқиқ, мавзуи таҳқиқ, асосҳои назариявии таҳқиқ, навғониҳои таҳқиқ, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, саҳми шахсии довталаби дараҷаи

илмӣ дар тадқиқ сухан рафтааст.

Боби якуми диссертатсия «Хусусиятҳои сохторию маъноии ҷумлаҳои сода дар «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус» унвон дошта, аз шаш фасл иборат мебошад.

Фасли якуми боби якум «Вижагиҳои сохторию ҷумлаҳои содаи «Қобуснома»» номгузори гардида, тамоми хусусиятҳои ҷумлаҳои содаро рӯнамо намудааст. Муаллиф баъди омӯзиш ба ин натиҷа расидааст, ки Унсурулмаолии Кайковус дар «Қобуснома» ҷумлаҳои содаи дутаркибаро нисбат ба ҷумлаҳои содаи яктаркиба бештар истифода кардааст (с. 8).

Дар фасли дуюми боби якуми диссертатсия ҷумлаҳои содаи «Қобуснома» аз ҷиҳати маъно ва оҳанг мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Маълум мешавад, ки Кайковус дар баёни андешаҳои ахлоқии хеш аз чаҳор навъи ҷумлаҳои сода - *ҳикоягӣ, саволӣ, амрӣ* ва *хитобӣ* фаровон истифода намудааст.

Фасли сеюми боби якуми диссертатсия ба омӯзиши ҷумлаҳои содаи яктаркибаи «Қобуснома» ихтисос дорад. Муҳаққиқ дар натиҷаи муқоисаи ҷумлаҳои содаи асари Кайковус бо забони адабии муосири тоҷикӣ ба хулосае мерасад, ки ҷумлаҳои содаи яктаркибаи «Қобуснома» аз ҷумлаҳои содаи яктаркибаи забони муосири тоҷикӣ фарқи ҷиддӣ надоранд (с. 9).

Дар фасли чоруми боби якум ҷумлаҳои дутаркибаи асари Кайковус таҳқиқ шудаанд. Диссертант дар ин фасли рисола ҷумлаҳои дутаркибаи феълиро вобаста ба ифодаи хабар, типӣ феъл ба ду қолаб ҷудо менамояд: 1) ҷумлаҳои дутаркибае, ки аз мубтадо ва хабари бо феъли монда ифодагардида иборатанд, ки дар онҳо «сараъзоҳо ҳадди эътидоли ҳатмии сохторӣ ба шумор мераванд» (с. 12); 2) ҷумлаҳои дутаркибае, ки аз мубтадо, хабари бо феъли гузаранда ифодагардида ва пурқунандаи бевосита иборат буда, дар онҳо ба ғайр аз сараъзоҳо пурқунандаи бевосита низ ҳадди ҳатмии сохторию ҷумла ҳисоб мешавад.

Фасли панҷуми боби якум ба таҳқиқи аъзоҳои ҷумла ва фасли шашуми боби якум ба омӯзишу баррасии воситаҳои алоқаи наҳвӣ ва хелҳои он дар «Қобуснома» ихтисос дода шудаанд.

Боби дуюми диссертатсия «Ҷумлаҳои мураккаб дар «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус» унвон гирифта, ба таҳқиқи хусусиятҳои сохторию маъноии ҷумлаҳои мураккаб бахшида шудааст. Истифода аз ин

воҳиди нисбатан тому муташаккили нутқ ба салиқаю маҳорат ва ҳунари сухангустарии нависанда вобаста буда, ба андешаи диссертант, дар «Қобуснома» дараҷаи истеъмоли ҷумлаи мураккаб бартарӣ дорад» (с. 18), зеро инро мазмуну муҳтавои «Қобуснома» тақозо намудааст.

Боби мазкур фарогири панҷ фасл буда, дар фасли якум «Ҷумлаи мураккаби пайваст дар «Қобуснома», дар фасли дуюм «Ҷумлаи мураккаби тобеъ дар «Қобуснома», дар фасли сеюм «Ҷумлаҳои мураккаби тобеи сертаркиб дар «Қобуснома», дар фасли чаҳорум «Вижагиҳои банди наҳвӣ дар «Қобуснома» ва ниҳоят дар фасли панҷум «Тарзу воситаҳои алоқаи ҷумлаи мураккаб дар «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус ба таҳқиқ расидаанд.

Хулосаҳои мухтасари кори диссертатсионӣ, ки ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар охири автореферати диссертатсия оварда шудаанд, тибқи талаботи ҷорӣ Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, моҳияти илмии диссертатсияи мазкурро ба таври фишурда инъикос менамоянд.

Ба сифати **сарчашмаҳои таҳқиқ** «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус интихоб шудааст, ки таҳлилу хулосаҳои муаллифи диссертатсияро тақвият додаанд.

Асару мақолаҳои чопшуда мазмуну мундариҷаи диссертатсияро инъикос мекунанд. Аз рӯи мавзӯи диссертатсия 1 монография ва 16 мақолаи илмӣ дар маҷмуаю маҷаллаҳои илмии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, маводи конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, аз ҷумла, 7 мақола дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 9 мақола дар дигар маҷаллаҳои илмӣ чоп шудаанд.

Дар маҷмуъ, диссертатсияи А. Давлатов кори илмии баанҷомрасида буда, мақсаду вазифаҳои дарпешгузоштаи диссертант иҷро шудаанд.

Дар диссертатсияи мазкур дар баробари муҳассанот баъзе аз лағзишу норасоӣҳо ба назар расиданд, ки ислоҳи онҳо дар таҳрирҳои ояндаи кор судманд хоҳад буд. Аз ҷумла:

1. Ба баъзе аз фикрҳои диссертант наметавон розӣ шуд. Чунончи, дар ҷумлаи зерини Кайковус таркиби ҷонишинии *ҳар ки* ба вазифаи мубтадои ҷумлаи пайрав наомадааст: «*Ва ба ҳар ки муҳтоҷ бошӣ, хештан чун чокару бандаи ӯ соз*» (с. 20).

2. Ҳангоми ба шакли монография пешниҳод намудани рисола хуб мебуд, ки фасли 6-уми боби якум – «Тарзу воситаҳои алоқаи наҳвии калимаҳо дар ибора ва ҷумлаи содаи «Қобуснома» (с. 17-18)

ва фасли 5- уми боби дуюм - «Тарзу воситаҳои алоқаи ҷумлаҳои мураккаб дар «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус» (с. 26-27) пеш аз фаслҳои якуми ҳар ду боб ҷой мегирифтанд.

3. Автореферат рӯйхати ихтисораҳоро надорад.

4. Дар диссертатсия ғалатҳои услубӣ (с. 4), имлоӣ (с. 6, 7), китобат (с. 3, 5), техникӣ (с. 2, 8, 29) ба назар мерасанд.

Эродҳои мазкур ҷузъӣ буда, ҳаргиз ба сифати диссертатсия таъсир намерасонанд.

Ҳамин тариқ, диссертатсияи Давлатов Абдумачид Нурович дар мавзӯи «Вижагиҳои наҳви «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус аз рӯйи мубрамият ва сатҳу савияи таҳияи худ ба талаботи бандҳои 32-35-и Тартиби додани дараҷаи илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021-ум, №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад. Муаллифи диссертатсия сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

номзади илмҳои филологӣ,

дотсенти кафедраи забони тоҷикии

МДТ «Донишгоҳи давлатии тиббии

Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино»

Юсупов А.И.

«26» апрели соли 2024

Суроға: ш. Душанбе, ноҳияи Сино, кӯчаи

Муҳаммадиев, бинои 54, хучраи 14.

Тел: (+992) 985 63 64 65

Е-mail:abdullo-yusupov@inbox.ru

Имзои Юсупов Абдулло Исмоиловичро тасдиқ мекунам,

Сардори Раёсати рушди кадрҳои МДТ-и

«Донишгоҳи давлатии тиббии

Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино» н.и.т.

Сафаров Б.И.

Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон

шаҳри Душанбе, н. Сино, кӯч. Сино 29-31

«Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба

номи Абуалӣ ибни Сино»

Тел: (+992) 446-600-39-77; факс: 224-36-87

Е-mail:info@tajmedun.tj

«26» апрели соли 2024